כיתות ח'-ט' | תנ"ך | חטיבת ביניים | שיעור 5 מתוך 11 | 45 דק' | בראשית ט, א-כט

ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

אחרי המבול: ברית, אחריות וכבוד – בראשית פרק ט

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את שלושת חלקי הפרק: הברכה והחוקים לעולם החדש (א-ז), ברית הקשת (ח-יז) ושכרות נח ותגובות בניו (יח-כט)
- התלמידים ישוו בין הברכה לנח (ט, א-ג) לברכה לאדם הראשון (א, כח-כט) ויסבירו את היתר אכילת הבשר ואת גבולותיו (איסור אבר מן החי, רש"י)
- התלמידים יסבירו את הנימוק לאיסור שפיכות דמים, "כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם" (ט, ו), ויקשרו אותו לכבוד האדם
- התלמידים ינתחו את משמעות הקשת כ"אוֹת בְּרִית" לכל העולם, לפי פשט הפסוקים ופירוש הרמב"ן
- התלמידים ישוו בין תגובת חם לתגובת שם ויפת כשאביהם נכשל, וידונו בשמירה על כבודו של אדם גם ברגע של חולשה

❓ השאלה הגדולה של השיעור

אחרי שהעולם נחרב בגלל חמס, מה צריך עולם חדש כדי שלא יחזור לאותו מקום?

הפרק נותן שלוש תשובות: חוקים שמגינים על החיים (א-ז), ברית ותקווה (ח-יז), ומבחן אישי של כבוד ואחריות בתוך המשפחה (יח-כט).

🧪 פתיחה

"דמיינו שאתם השורדים היחידים של אסון גדול, ועליכם לכתוב את שלושת החוקים הראשונים לעולם חדש. מה תכתבו?" כל זוג כותב שלושה חוקים על פתק, ושלושה זוגות מקריאים. רושמים על הלוח. בסוף השיעור נשווה: אילו חוקים נתנה התורה לנח ולבניו, ובמה הם דומים לשלנו?

📖 הסבר למורה

מבנה הפרק. פרק ט סוגר את סיפור המבול ופותח עולם חדש. אפשר לחלק אותו לשלושה חלקים: **א-ז** ברכה וחוקים; **ח-יז** ברית הקשת; **יח-כט** שכרות נח, חם ושם ויפת, ומות נח. שני החלקים הראשונים הם

דברי אלוהים; בחלק השלישי אלוהים אינו מדבר כלל, ובפעם הראשונה בכל הסיפור נח עצמו מדבר (ט, כה-כז).

בריאה מחדש (א-ז). "פְּרוּ וּרְבוּ, וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ" (ט, א) חוזר על הברכה לאדם הראשון (א, כח), ופסוק ז חוזר עליה שוב, כמו מסגרת. אבל יש הבדלים: חסר "וְכִבְשֻׁהָ" ו"וּרְדוּ", ובמקומם "וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם": היחס בין האדם לחיות משתנה. לאדם הראשון ניתן רק צומח (א, כט), ולנח מותר גם בשר: "כְּיֶרֶק עֵשֶׂב, נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל" (ט, ג). מיד באים גבולות: "אַךְ־בָּשָׂר, בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ." (ט, ד; רש"י: איסור אבר מן החי), ואיסור שפיכות דמים (ט, ה-ו). הנימוק "כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם" מחזיר לבריאת האדם (א, כז): גם אחרי המבול, גם כשהאדם "רַע מִנְּעָרָיו" (ח, כא), הוא נברא בצלם, ולכן חייו קדושים. כאן יש מענה לחמס שהביא את המבול (ו, יא-יג): החוק הראשון של העולם החדש הוא הגנה על חיי אדם. מכאן גם יסוד מצוות בני נח במסורת (סנהדרין נו ע"א-נט ע"א): חוקים לכל האנושות.

הברית והקשת (ח-יז). הברית נכרתת עם נח, עם זרעו ועם "וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה": היא אוניברסלית ואין בה תנאי. המילה "בְּרִית" חוזרת שבע פעמים בחלק הזה (ט, ט, יא, יב, יג, טו, טז, יז). הקשת היא "לְאוֹת בְּרִית", סימן שנועד להזכיר; ואלוהים אומר "וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי", כביכול האות מזכיר גם לו. הרמב"ן מציע שהקשת בענן נראית כמו קשת של לוחם שהפך אותה: קצותיה פונים אל הארץ, ואי אפשר "לירות" בה מן השמים כלפי מטה. כך נהגו לוחמים להפוך את הקשת כשקראו לשלום. הוא גם מקבל שהקשת היא תופעה טבעית (אור השמש באוויר לח); המשמעות החדשה היא שמעכשיו היא אות.

שכרות נח (יח-כט). "וַיָּחֶל נֹחַ, אִישׁ הָאֲדָמָה; וַיִּטַּע, כָּרֶם" (ט, כ). רש"י דורש "וַיָּחֶל" מלשון חולין: נח היה צריך להתחיל בנטיעה אחרת. נח שותה, משתכר ושוכב חשוף באוהלו. הפסוקים מתארים את המצב במילים מעטות ומאופקות, וכך כדאי ללמד גם בכיתה. העיקר הוא התגובות: חם "וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו, בַּחוּץ", כלומר רואה את אביו במצב משפיל ומספר עליו. שם ויפת לוקחים שמלה, הולכים "אֲחֹרַנִּית" ומכסים, "וּפְנֵיהֶם, אֲחֹרַנִּית, וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם, לֹא רָאוּ". הפסוק מאט ומפרט כל פעולה שלהם, כאילו כדי להראות כמה הם נזהרו בכבוד אביהם. רש"י מדייק ש"וַיִּקַּח" כתוב בלשון יחיד: שם הוביל את המעשה.

הקללה והברכה. נח מקלל את **כנען**, בנו של חם, ולא את חם עצמו, ומברך את שם ויפת. פסוק יח כבר הקדים "וְחָם, הוּא אֲבִי כְּנָעַן", ורש"י מסביר שהפסוק מכין אותנו לסיפור. רש"י מביא גם דעה שכנען עצמו ראה וסיפר (ט, כב). בהמשך התורה כנען הוא שם העם שישב בארץ לפני ישראל, והדברים של נח מבשרים את ההיסטוריה שתבוא (רש"י ט, כו).

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק ט, פסוקים א-ז: ברכה וחוקים לעולם החדש

(א) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים, אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו; וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ, וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ.

(ב) וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם, יִהְיֶה, עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ, וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם; בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם, בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ.

(ג) כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי, לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה: כִּירֶק עֵשֶׂב, נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל.

(ד) אַךְ־בָּשָׂר, בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ.

(ה) וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ, מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ; וּמִיַּד הָאָדָם, מִיַּד אִישׁ אָחִיו – אֶדְרֹשׁ, אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם.

(ו) שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ: כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם.

(ז) וְאַתֶּם, פְּרוּ וּרְבוּ; שִׁרְצוּ בָאָרֶץ, וּרְבוּ־בָהּ.

בראשית פרק ט, פסוקים ח-יז: הברית והקשת

(ח) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ, וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר.

(ט) וַאֲנִי, הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְאֶת־זַרְעֲכֶם, אַחֲרֵיכֶם.

(י) וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם; מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה, לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ.

(יא) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל; וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל, לְשַׁחֵת הָאָרֶץ.

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה, אֲשֶׁר אִתְּכֶם – לְדֹרֹת, עוֹלָם.

(יג) אֶת־קַשְׁתִּי, נָתַתִּי בֶּעָנָן; וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית, בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ.

(יד) וְהָיָה, בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ, וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת, בֶּעָנָן.

(טו) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי, אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה, בְּכָל־בָּשָׂר; וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל, לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר.

(טז) וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת, בֶּעָנָן; וּרְאִיתִיהָ, לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם, בֵּין אֱלֹהִים, וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ.

(יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֶל־נֹחַ: זֹאת אוֹת־הַבְּרִית, אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי, בֵּינִי, וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ.

בראשית פרק ט, פסוקים יח-כט: שכרות נח, חם ושם ויפת

(יח) וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ, הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה – שֵׁם, וְחָם וָיֶפֶת; וְחָם, הוּא אֲבִי כְּנָעַן.

(יט) שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה, בְּנֵי־נֹחַ; וּמֵאֵלֶּה, נָפְצָה כָּל־הָאָרֶץ.

(כ) וַיָּחֶל נֹחַ, אִישׁ הָאֲדָמָה; וַיִּטַּע, כָּרֶם.

(כא) וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן, וַיִּשְׁכָּר; וַיִּתְגַּל, בְּתוֹךְ אָהֳלֹה.

(כב) וַיַּרְא, חָם אֲבִי כְנַעַן, אֵת, עֶרְוַת אָבִיו; וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו, בַּחוּץ.

(כג) וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה, וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם, וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית, וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם; וּפְנֵיהֶם, אֲחֹרַנִּית, וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם, לֹא רָאוּ.

(כד) וַיִּיקַץ נֹחַ, מִיֵּינוֹ; וַיֵּדַע, אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן.

(כה) וַיֹּאמֶר, אָרוּר כְּנָעַן: עֶבֶד עֲבָדִים, יִהְיֶה לְאֶחָיו.

(כו) וַיֹּאמֶר, בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שֵׁם; וִיהִי כְנַעַן, עֶבֶד לָמוֹ.

(כז) יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת, וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם; וִיהִי כְנַעַן, עֶבֶד לָמוֹ.

(כח) וַיְחִי־נֹחַ, אַחַר הַמַּבּוּל, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה.

(כט) וַיִּהְיוּ, כָּל־יְמֵי־נֹחַ, תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה, וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה; וַיָּמֹת.

הפרק המלא, כ"ט פסוקים. שם ה' מובא בכתיב ה'.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "כְּיֶרֶק עֵשֶׂב, נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל" (בראשית ט, ג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁלֹּא הִרְשֵׁיתִי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן בָּשָׂר אֶלָּא יֶרֶק עֵשֶׂב; וְלָכֶם – כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִפְקַרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל".

📜 **כתוב:** "אַךְ־בָּשָׂר, בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ." (בראשית ט, ד)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אָסַר לָהֶם אֵבֶר מִן הַחַי, כְּלוֹמַר כָּל זְמַן שֶׁנַּפְשׁוֹ בּוֹ, לֹא תֹאכְלוּ הַבָּשָׂר".

📜 **כתוב:** "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ" (בראשית ט, ו)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אִם יֵשׁ עֵדִים הֶמִּיתוּהוּ אַתֶּם, לָמָּה? כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים". כלומר, העונש נקבע בבית דין ובעדים, לא בנקמה פרטית; והנימוק הוא כבוד האדם שנברא בצלם.

📜 **כתוב:** "אֶת־קַשְׁתִּי, נָתַתִּי בֶּעָנָן" (בראשית ט, יג)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: "הַקֶּשֶׁת לֹא עֲשָׂאוֹ שֶׁיִּהְיוּ רַגְלָיו לְמַעְלָה, שֶׁיִּרָאֶה כְּאִלּוּ מִן הַשָּׁמַיִם מוֹרִים בּוֹ וְיִשְׁלַח חֶצְיוֹ וִיפִיצֵם בָּאָרֶץ (תהלים יח טו), אֲבָל עֲשָׂאוֹ בְּהֶפֶךְ מִזֶּה, לְהַרְאוֹת שֶׁלֹּא יוֹרוּ בּוֹ מִן הַשָּׁמַיִם. וְכֵן דֶּרֶךְ הַנִּלְחָמִים לַהֶפֹּךְ אוֹתוֹ בְּיָדָם כָּכָה כַּאֲשֶׁר יִקְרְאוּ לְשָׁלוֹם". ועוד: "וְאָנַחְנוּ עַל כָּרְחֵנוּ נַאֲמִין לְדִבְרֵי הַיְוָנִים, שֶׁמִּלַּהַט הַשֶּׁמֶשׁ בַּאֲוִיר הַלַּח יִהְיֶה הַקֶּשֶׁת בַּתּוֹלָדָה".

📜 **כתוב:** "וַיָּחֶל נֹחַ" (בראשית ט, כ)

💭 **מפרשים:** רש"י: "עָשָׂה עַצְמוֹ חֹלִין, שֶׁהָיָה לוֹ לַעֲסֹק תְּחִלָּה בִּנְטִיעָה אַחֶרֶת".

📜 **כתוב:** "וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה" (בראשית ט, כג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אֵין כְּתִיב וַיִּקְחוּ, אֶלָּא וַיִּקַּח – לְמֵד עַל שֵׁם שֶׁנִּתְאַמֵּץ בַּמִּצְוָה יוֹתֵר מִיֶּפֶת, לְכָךְ זָכוּ בָּנָיו לְטַלִּית שֶׁל צִיצִית". ועל "וּפְנֵיהֶם, אֲחֹרַנִּית": "לָמָּה נֶאֱמַר פַּעַם שְׁנִיָּה? מְלַמֵּד שֶׁכְּשֶׁקָּרְבוּ אָצְלוֹ וְהֶצְרְכוּ לַהֶפֹּךְ עַצְמָם לְכַסּוֹתוֹ הָפְכוּ פְּנֵיהֶם אֲחוֹרַנִּית".

📜 **כתוב:** "וַיַּרְא, חָם אֲבִי כְנַעַן" (בראשית ט, כב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "יֵשׁ מְרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים כְּנַעַן רָאָה וְהִגִּיד לְאָבִיו, לְכָךְ הֻזְכַּר עַל הַדָּבָר וְנִתְקַלֵּל".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: שלושה חוקים לעולם חדש (בזוגות) (4 דקות)
2. חלק א, ט, א-ז: קריאה; טבלת השוואה לברכה לאדם הראשון (א, כח-כט); היתר בשר וגבולותיו; "כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים" (11 דקות)
3. חלק ב, ט, ח-יז: קריאה; עם מי הברית ומה מובטח; הקשת לפי הרמב"ן (שרטוט על הלוח: קשת הפוכה) (9 דקות)
4. חלק ג, ט, יח-כט: קריאה מודרכת ומאופקת; טבלת "שני בנים, שתי תגובות"; דיון: לשמור על כבודו של אדם גם כשהוא נכשל (13 דקות)
5. סיכום: "שלושה עמודים לעולם החדש" (חיים, ברית, כבוד) והשוואה לחוקים מהפתיחה; כרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה מותר לנח ולבניו לאכול, ומה אסור? (ט, ג-ד)
2. עם מי נכרתת ברית הקשת, ומה מובטח בה? (ט, ט-יא)
3. מה עשה חם, ומה עשו שם ויפת? (ט, כב-כג)

ניתוח (למה?)

1. למה דווקא אחרי המבול מופיע החוק על שפיכות דמים? קשרו ל"וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ, חָמָס" (ו, יא).
2. מה מוסיף הנימוק "כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם"? למה לא מספיק לכתוב "אסור לרצוח"?
3. למה הפסוק מאריך כל כך בתיאור מעשיהם של שם ויפת (ט, כג)?

הערכה (מה דעתי?)

1. חם לא עשה מעשה אלים; הוא "רק" ראה וסיפר. למה התורה רואה בזה דבר חמור? איפה אנחנו פוגשים היום "לספר בחוץ" (צילום, הודעה, שיתוף)?
2. נח, ש"מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'", נכשל אחרי המבול. מה זה מלמד אותנו על גיבורים, ועל איך מתייחסים לאדם שנכשל?

🏁 סיכום השיעור

פרק ט מלמד שעולם חדש אינו נבנה רק על הבטחה שלא יהיה עוד מבול. הוא צריך שלושה עמודים: **חיים** (חוקים שמגינים על כל אדם, כי הוא נברא בצלם), **ברית** (קשר של אמון ותקווה בין אלוהים לכל היצורים) ו**כבוד** (גם אדם גדול יכול להיכשל, והשאלה היא אם נבזה אותו או נכסה עליו). **פעילות מסכמת:** כל תלמיד ממלא בדף העבודה את טבלת "שלושה עמודים לעולם החדש": לכל עמוד פסוק, ערך ודוגמה מהחיים שלנו. אחר כך חוזרים לחוקים שכתבנו בפתיחה ובודקים: איזה עמוד חסר אצלנו?

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כל תלמיד משלים על פתק: "מהעמודים של העולם החדש (חיים, ברית, כבוד), החשוב ביותר בעיניי הוא ... כי ..." ומצטט מילה אחת או שתיים מהפסוקים.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: פרק ט כ"בריאה מחדש" (הקבלות לבראשית א), מילה מנחה "בְּרִית" (שבע פעמים), והניגוד בין דברי אלוהים (א-יז) לשתיקתו בחלק השלישי.
- כבוד האדם: "בְּצֶלֶם אֱלֹהִים" כרעיון שמשפיע עד היום על התפיסה שלכל אדם ערך שווה; קישור לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.
- דיון ערכי: פרטיות ושיימינג, "לספר בחוץ" בעידן הרשתות.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- שבע מצוות בני נח (סנהדרין נו ע"א) ויסודן בפרק: אבר מן החי ושפיכות דמים.
- רש"י על "וַיִּקַּח" (שם נתאמץ במצווה), וכיבוד אב ואם גם כשההורה טועה.
- הרמב"ן על הקשת כאות שלום; ברכת הרואה את הקשת ("זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו", ברכות נט ע"א).

💡 הערות למורה

החלק השלישי רגיש: הפסוקים עצמם מאופקים, וכדאי להישאר בגבול הפשט: נח השתכר ושכב חשוף באוהל, חם ראה וסיפר לאחיו, שם ויפת כיסו בלי להסתכל. אין צורך להביא לכיתה את המדרשים המרחיבים על מה שעשה חם. מומלץ להעביר את הדגש מ"מה קרה לנח" ל"איך הגיבו הבנים". לכיתות בוגרות אפשר להעיר: במשך מאות שנים היו מי שהשתמשו לרעה ב"קללת חם" כדי להצדיק עבדות ואפליה על רקע צבע עור. הפסוק מקלל את כנען, לא את חם, ואין בו שום קשר לצבע עור; השימוש הזה הוא עיוות של הטקסט. לכיתות י'-י"ב יש גרסה לחטיבה העליונה עם פרשנות מורחבת ושאלות בסגנון בגרות. אם הזמן קצר, אפשר לחלק לשני שיעורים (א-יז / יח-כט). את ההשוואה לעלילות גלגמש ואת המחלוקת על נח לפני המבול מלמדים בשיעור המבול ותיבת נח. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

השוואה לברכה לאדם הראשון, החוקים לעולם החדש, "בצלם אלהים", ברית הקשת והרמב"ן, טבלת "שני בנים, שתי תגובות", פעילות מסכמת "שלושה עמודים לעולם החדש", שאלה מסכמת ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית ט (מכון ממרא)
- בראשית א (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית ט (ספריא)
- רמב"ן על בראשית ט, יב (ספריא)
- סנהדרין נו ע"א: מצוות בני נח (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: אחרי המבול: ברית, אחריות וכבוד – בראשית פרק ט

1. הברכה: בשניהם "פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ" (א, כח; ט, א, ושוב בט, ז). בעלי חיים: אצל אדם "וְכִבְשֻׁהָ; וּרְדוּ" – שליטה; אצל נח "וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם" – פחד ואימה, יחסים מתוחים יותר. אוכל: לאדם רק צומח ("כָּל־עֵשֶׂב זֹרֵעַ זָרַע", א, כט); לנח גם בשר ("כְּיֶרֶק עֵשֶׂב, נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל", ט, ג; רש"י).
2. רש"י: איסור אבר מן החי – אסור לאכול מבעל חיים כל זמן שנפשו בו. ההסבר: ההיתר אינו הפקר; גם כשמותר לקחת חיים של בעל חיים, צריך גבול שמזכיר את ערך החיים ומונע אכזריות. (כל תשובה מנומקת בכיוון הזה מתקבלת.)

3. הנימוק: "כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם" – כמו בבריאה ("בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ", א, כז). פגיעה באדם היא פגיעה בצלם אלוהים. המבול בא בגלל חמס, ולכן החוק הראשון של העולם החדש הוא הגנה על חיי אדם. רש"י: העונש בבית דין ובעדים.

4. עם נח, בניו, זרעם "וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה" – כל היצורים. מובטח שלא יהיה עוד מבול לשחת את הארץ. אין תנאי: הברית תקפה גם אם בני האדם יחטאו. "בְּרִית" מופיעה שבע פעמים (ט, ט, יא, יב, יג, טו, טז, יז).

5. הקשת בענן נראית כמו קשת שהפכו אותה: קצותיה כלפי הארץ, כך שלא "יורים" בה מן השמים על הארץ. כך נהגו לוחמים להפוך את הקשת כשקראו לשלום. לכן היא אות לשלום ולהבטחה שלא תהיה עוד השמדה.

6. חם: ראה את ערוות אביו; סיפר לשני אחיו "בַּחוּץ"; פרסם את הבושה – זלזול בכבוד אביו. שם ויפת: לא ראו ("וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית"); לקחו שמלה, הלכו אחורנית וכיסו; הסתירו ושמרו על כבודו – כבוד גם ברגע חולשה.

7. רש"י: שם "נתאמץ במצוה יותר מיפת" – שם יזם והוביל, ויפת הצטרף. לכן זכו בניו לטלית של ציצית.

8. נח מקלל את כנען, בנו של חם, ולא את חם. רש"י (ט, יח): הפסוק מקדים לספר שחם הוא אבי כנען כדי להכין אותנו לסיפור השכרות, שבו כנען מתקלל בגלל מעשה חם; ורש"י (ט, כב) מביא גם דעה שכנען עצמו ראה וסיפר.

9. דוגמה: חיים – "כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת־הָאָדָם"; ערך: קדושת החיים וכבוד כל אדם; היום: חוק נגד אלימות, עזרה לנפגע. ברית – "אֶת־קַשְׁתִּי, נָתַתִּי בֶּעָנָן"; ערך: אמון, תקווה, עמידה בהבטחה; היום: לקיים הבטחה, הסכם שלום. כבוד – "וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם"; ערך: לשמור על כבוד הזולת; היום: לא להפיץ צילום מביך של מישהו. כל דוגמה מנומקת מתקבלת.

10. תשובה טובה: פסוק מכל חלק (למשל ט, ו; ט, יג; ט, כג) והסבר: חוקים מגינים על החיים מול החמס שהביא את המבול; הברית נותנת יציבות ותקווה לכל היצורים; הכבוד נבחן בתוך המשפחה, כשגם צדיק נכשל. עמדה אישית מנומקת. ניקוד מוצע: שלושה פסוקים והסברים 12 (4 לכל חלק), עמדה ונימוק 5, ניסוח 3.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י ורמב"ן מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.